

Др Срђан В. Орсић

СУМАТРАИСТА КОРТО МАЛТЕЗЕ

Апсолутна прихваћеност и разумевање феномена Корто Малтезеа, најпознатијег и најупечатљивијег лика европске школе стрипа у двадесетом веку, осветљени су у овом раду, у контексту српске културе, из угла несвесног синестетичког повезивања прослављеног дела девете уметности са домаћим литерарним класиком. Протагониста остварења прослављеног сценаристе и цртача Хуга Прата, самерава се, путем читања у суматраистичком кључу, са поезијом и раном прозом Милоша Црњанског, а неслућене везе *џенилмена среће* и ликова *Дневника о Чарнојевићу*, откривају карактеризацију на истоветним основама, која у себи испуњава све постулате Црњанскове младалачке стваралачке поетике.

Кључне речи: Милош Црњанским, Хуго Прат, Корто Малтезе, суматраизам, *Дневник о Чарнојевићу*, стрип, рецепција, карактеризација, синестезија.

1. Увод. Стрип албуми најзначајнијег европског сценаристе и цртача Хуга Прата (1927–1995) о *џенилмену среће* Корту Малтезеу: *Балада о сланом мору*, *Младосић*, *У знаку Јарца*, *Увек мало даље*, *Келџи*, *Ејџиојљани*, *У Сибиру*, *Венецијанска бајка*, *Злајина кућа Самарканда*, *Танџо*, *Хелвећани* и *Му*, неоспориво су постигли статус прворазредне двадесетовековне културне баштине Старог континента. У претходних пола века, на нашем језику, објављивани су у мноштво наврата, у више превода и од стране више издавача, и то увек некомплетно, ни по чему уједначено и, тржишно орјентисано, расцепкано по епизодама. Тек је најбољи домаћи стрип издавач, београдски Darkwood, од 2016. до 2022. године, у колору и истоветном повезу, са одличним преводима и ћириличним писмом, успео у подухвату да, на српском језику, објави библиофилско, целокупно и дефинитивно издање ове саге, самерљиво по квалитету европским изворницима. На трагу овог постигнућа, можемо да понудимо и једно читање овог класика у неслућеном, црњансковљевско-суматраистичком кључу.

Суматраизам „наглашава свеповезаност најудаљенијих просторно-временских елемената материјалне и духовне стварности, позивајући се на свет изоштрених чула, кроз синестезијски симултананизам“ (Стојановић Пантовић 1998: 13). Наоко неповезивим спонама, ова поетика Милоша Црњанског омогућава један нов приступ не само књижевним делима, него и целокупној стварности. Управо тако посматран, на први поглед тек симпатично асоцијативан, свет најбољег стрип остварења двадесетог века, може се, гледан кроз визуру суматраизма, јасно компарирати са делима једног од најзначајних не само српских, него и европских књижевника исте епохе, Милоша Црњанског, јер материјала, већ при површинским, читалачко-уживалачким радовима, има напретек, док дубљи, књижевно-историјски и истраживачки приступ, открива везе које сежу до неслућених близина.

Упоришну тачку овога светоназора, средишњи део *Дневника о Чарнојевићу*, који се назива и „манифестом суматраизма у прози“ у коме „безимени Далматинац-суматраиста проповеда своју јединствену филозофију о свету у коме су све ствари, ма како удаљене и неспојиве изгледале, повезане“ (Раичевић 2010: 135), можемо, управо таквим везама, назвати директним и јасним, мада и самом аутору Хугу Прату непознатим, извором инспирације за лик и свет Корта Малтезеа. „У светлу феномена двојништва“ (Раичевић 2010: 171), најбољем приступу за тумачење повезаности аутора, наратора и два преплетена главна лика у Црњанскомом *Дневнику о Чарнојевићу*, посматраћемо и лик Корта Малтезеа и дело Хуга Прата, те показати како се аутор поистовећује са својом креацијом износећи свој уметнички *вјерују*, на начин на који је то, много пре њега, већ учињено.

Напослетку, у закључним поглављима, ненаслутивне везе између романа, поезије и стрипа, поткрепићемо и још једном модерном српском новелом, у коме баш у маниру Црњанског, Владимир Пишталло у авантуру води управо Пратовог Корта Малтезеа, деценијама пре него што су га, у форми филма и нових стрип албума, наследили и у нови век увели његови ученици и следбеници, показујући да се у српској рецепцији овог дела крије дубља повезаност њиховог аутора са нашим културом, те прожимајуће суматраистичко разумевање на даљину две грандиозне стваралачке личности.

2. *ПОЛИНЕЗИЈА ГОСПОДО*. У прозном одсечку *Сан*, који је Милош Црњански објавио 1920. године у часопису *Мисао* – који је открио и 1991. прештампао Гојко Тешић, у публикацији *Србија и коменџари* (Тешић 1991) – после наслова, у кратком тексту у загради, стајало је: „Одломак из романа: о породици Чарнојевић, о рату, о љубавима, и о Суматри. Писма која јунак пише из болнице“. Управо овај текст, касније уврштен као средишњи део *Дневника о Чарнојевићу*, место је које је суматраистички најближе повезано са Хугом Пратом и његовим најпознатијим остварењем, сторијама о чувеном морнару Корту Малтезеу:

„Tada, jedno veče, došao je on, ja ga nikada više zaboraviti neću. Brzo je nestao posle, pa ipak, on mi je bio više nego brat. Činilo se da njegove duge

i tanke, kao motka, noge ne gaze po zemlji, kao da je lebdeo nad zemljom. Ne beše odrpan, pa ipak, boju njegovih hlača ne pogodih nikad. Nad njima crni mornarski kaput, na njemu jedno jedino zlatno dugme – *moja zlatna prošlost*, reče on. Glas mu beše mutan i blag. Ja sam od njega naučio da govorim iskreno. Prišao je stolu tiho i pozdravio: *Polinezija gospodo*“ (CRNJANSKI 1983: 52).

Безимени Далматинац-суматраиста¹, у нашој интерпретацији, по изгледу и оделу, описом фотороботски одговара и синестетски пред читаоца доводи истоветно амблематски одевеног Пратовог антихероја. Опет синестетски, када читамо реченице које изговара стрипотворчев протагониста:

„Као што до нас допире светлост мртве звезде, удаљене милонима светлосних година, тако исто примамо и звучне таласе од којих нас деле небројени дани или векови, од неког ко је умро пре више хиљада година. (...) Више волим да верујем да постоји нешто чудновато и лепо што још не познајем а што ће успети да надвлада немилосрдну логику којој сам принуђен да се повинујем и којој не успевам да се отргнем.“ (ПРАТ 2022: 121),

које у себи опрожњавају стиховане постулате суматраизма, готово да можемо, са Малтежанином пред очима, да зачујемо тиху грмљавину Црњанскове карактеристичне артикулације гласа Р.

Управо безименост Далматинца-суматраисте оставља овом Црњанском лику простор да не упадне у замку имена, „кавез лика“²: безимени суматраиста неко је ко може, без проблема и лако, бити објекат који износи филозофију суматраизма, без ограда које би му наметнуло именовање које би га класификовало у одређени поредак чија уврежена мишљења већ постоје и у коме он, да би изнео нешто ново, мора да стане као јасна граница између пређашњег и будућег света. Како целокупна поетика суматраизма проповеда управо непостојање граница и јасних веза међу стварима, бићима

¹ Чувену и речиту полемику Николе Милошевића и Новице Петковића о имену главног лика романа сматрамо, можда, и сувишном, јер: „главни јунак, наратор, јесте и Чарнојевић и Рајић, док је Далматинац-суматраиста остао безимен“ (РАИЧЕВИЋ 2010: 125). Јасно је, свакако, да је Петар име главног јунака. Презиме Рајић, јесте лично презиме, али представља и ознаку рајетинства као знака припадности сталежу. Чарнојевић јесте и патроним, презиме дрвара Егона Чарнојевића, Петровог оца, али и *nomen est omen* наименовање и уједно карактеризација, која јасно одређује да „Има сеоба. Смрти нема!“. Она стоје заједно, јер ни једно није потврђено и нема камениту снагу самога имена, него својим асоцијативним светом, као и сам наслов дела, проширују тематско поље романа и на историју која у њему није описана.

² „Sve što lik može da učini, već je zadato njegovim imenom, pa čak i onda kada se njegove težnje i njegova sudbina postave kao kontrapunkt karakteru i sudbini koji su zadati imenom. Ime tako prethodi liku: čin imenovanja nije sam oblik privajanja jedne individue, njegovo uključivanje u porodičnu/nacionalnu lozu čije ga pripadništvo obavezuje, već istovremeno i čin kojim se lik iz objekta transformiše u subjekt“ (VLADUŠIĆ 2011: 306).

и појавама, јасно је због чега Милош Црњански није именовао нараторовог одсањаног двојника.

Са друге стране, као водећи се Тарталиним тумачењема да „бирање имена бива саставни део стваралачког чина, један моменат уобличавања лика“ (ТАРТАЉА 1979: 73), Хуго Прат свога јунака именује већ у првој сцени у којој се, окован на сплаву на отвореном мору, јавља, и о томе касније говори: „U španskom žargonu, reč *korto* označava osobu hitrih prstiju, lopova – ali isto tako, i kradljivca tuđih osećanja – dok ga ono *Malteze* smešta u mediteransko okruženje“ (ПРАТ 2011: 271, 272). Желећи да раскине са традицијом класичних англо-саксонских авантуристичких јунака, Прат свој именовани лик смешта тамо одакле потиче и неименовани Далматинац-суматраиста, на Медитеран, и одатле већ све сличности ова два лика могу да почну: Далматинчев поздрав „Полинезија господо“, управо је оно што видимо на првој страници првог стрип албума о Корту Малтезеу: на почетку *Balage o сланом мору*, налази се репродукција географске карте Полинезије, *Polinesien und Grosse Ocean, Justus Perthes, 1873*. (ПРАТ 2016), простора у којем је радња овога стрипа смештена.

У предговору дефинитивног издања првог албума о медитеранском авантуристи, насловљеном *Кортио Малтезе или несавршена географија*, Умберто Еко пише да лик морнара луталице – као да описује Црњансковог протагонисту – управо „својим замамним несавршенством не допушта више да буде заборављен“ (ЕКО 2016), наводећи нас даље на читалачку и интертекстуалну потрагу за „ђаволом у детаљима“ својом смелом тврдњом „ја се не уздам много у писце, они најчешће лажу. Радије се искључиво ослањам на штиво“ (исто). Док ликови Милоша Црњанског делују на читаоце једнаким магнетизмом као и Пратов Корто, те истраживање њиховог самог презимена представља тему и у времену у коме је и сам чин првобитног објављивања романа већ више од столећа стар, ми се, као и Еко, окрећемо самим делима, допуштајући да пишчеве мистификације³ у овом раду самеримо само са хотимичним Пратовим нехронолошким распоредом епизода из Кортовог живота.

3. *Милош Прат и Хуго Црњански: Корто Исакович и Вук Малтезе*. Како стрипови о прикљученијима славног морнара не доносе догађаје редом којим су се они и одвијали, него Корта виђамо на изувртаној ленти времена, час као младог, у годинама пре Првог светског рата, а наредном приликом већ у периоду у коме се већ опасно ближи грађански рат у Шпанији, неуређени фабуларни ток *Дневника о Чарнојевићу* пружа нам могућност да, осим физичке и поетичке сличности са Далматинцем, Корта Малтезеа самеравамо понекад и са ликом Петра Рајића, чије антиратне ставове деле и Корто Малтезе, и остали ликови из његовог окружења. Следивши, редоследом којим

³ Као она о тобожњем Црњанском спаљивању прекобројног материјала планираног за прво издање *Дневника о Чарнојевићу*, које је условило испреметаност поглавља, којима је наводно Станислав Винавер нехотице променио распоред – иако је и у свим наредним издањима, сам редослед поглавља био једнак као и у првом, Цвијановићевом.

су у оригиналу објављивани, кроз стрипове о Корту Малтезеу, Далматинчев и Рајићев суматраизам, као и биографске, суматраистички исприповедане епизоде из *Лирике Ийјаке* и *Коменџара* који је прате, читамо Хуга Прата у кључу суматраизма, а Милошу Црњанском дајемо Корта Малтезеа као читаоца.

Као личност која радо и често цитира песнике и писце, те влада ерудицијом незамисливом за морнара без брода и човека без сталне адресе, Корт Малтезе, који годинама покушава да прочита *Ушоуџу* Томаса Мора, али увек са њом на прсима утоне у сан, окружен је такође образованим људима. Они владају огромним регистром имена и појмова, који истовремено сведочи и о великом истраживачком раду који је претходио сваком стрип албуму који је Хуго Прат нацртао и написао. Дуги пропратни уводни текстови и бројне детаљне илустрације, који претходе сваком албуму о Корту Малтезеу, за тему увек имају феномене који Прата лично интересују, а који се пружају од догађаја и личности које су у прошлости својом несвакидашњошћу заслужиле да се нађу на страницама овог стрипа (Распућин и руска Бела армија, руско-јапански рат, поморски сукоби у Првом светском рату, легендарни Црвени Барон и бојна поља у Италији на којима је војевао и сам Милош Црњански), до историје, легенди и митова о ослободилачким покретима, изгубљеним континентима и тајним друштвима (историја Јужне Америке, Африке, Швајцарске; деловање ИРА, Атлантида, слободни зидари...). У изобилу тема и ликова, ипак, на страницама сваког стрипа, зачују се суматраистички искази.

Прат је свет свог стрипа изместио из типичне једноставне фабуле којом ова уметност привлачи, пре свега, млађе читаоце. Поступивши, за живота и за свет стрипа, дефинитивно елитистички, одрекавши се целокупног херојског потенцијала свог насловног лика, па самим тим и тантијема насталих његовом немилосрдном експлоатацијом, он ствара дела намењена пробраним читаоцима, која успевају, самостално, без његове или ма чије помоћи, својим садржајем, стилем и идејама, да досегну статус класика. Отежавајући својим понашањем, како у стварном, тако и у уметничким и световима које је креирао, рецепцију свога дела, Прат сенчи јасно учивим линијама своју стваралачку фигуру: свестан свога потенцијала, сигуран у његов домет, етаблиран и потврђен као прворазредан стваралац, он не ради више по диктату времена и тренутка, него по свом унутрашњем компасу, по ком броди и његов Корта Малтезе, залазећи све дубље у нише интересовања свог зачетника и поистовећујући се све стварније са својим творцем.

Са друге стране, неук читач тек не успева да докучи све тенденциозно разапете знаковне мреже и праизворе стваралаштва Милоша Црњанског. Изазов читања и одгонетања, стварања бележака на маргинама, провера хронотопа на картама и лентама времена, заједнички је за читање дела ових аутора, и то је њихова посебна драж. Да не може – или да, напротив, не жели – сваки читалац једнако да ужива у наизменичним сударима јаких карактера са историјским неминовностима, јасно је и Црњанском и Прату. Управо

у том *ајону и меланхолији* (РАИЧЕВИЋ 2021) који они из свог живота преносе на папир, крије се и лепота суматраистичке потраге за бескрајним плавим кругом и звездом у њему.

4. *НИ ЈЕДНА ЗАСТАВА ШТО СЕ ВИЈЕ, НАША НИЈЕ*. У Пратовој завичајној Венецији, његов морнар као да слути Црњанске стихове, рекавши: „Не верујем ни у догме ни у заставе“ (ПРАТ 2019: 91). На плажи Итапое, из уста Златоусте, Корто суматраистички слуша своје порекло: „Упознала сам твоју мајку преко једне Енгрове слике. Мајка ти беше чувена. Невеста Гибралтара, веома позната Циганка... Да, да... Касније је отишла на Малту с морнаром из Корнвола“ (ПРАТ 2016: 3). Осећајући да је духовни, а не материјални племић – „Можда сам краљ будала... Последњи изданак изумрле династије која је веровала у великодушност...“ (ПРАТ 2016: 40) – Корто каже „Ја идем, тек тако, да одем“ (ПРАТ 2019: 110), оживљавајући бодлеровску фигуру фланера, „*resnika, šetača i dokoličara koji svojim neobaveznim lutanjem narušava mrežu urbanih odnosa utemeljenih na tačno određenom vremenu*“ (VLADUŠIĆ 2011: 274).

Отворен према себи и другима – „Ја сам варалица. Поштено те упозоравам. Да после не буде притужби“ (ПРАТ 2016: 75) – Малтежанин потврђује да је бег од судбине бег од себе самог. Жељан неслућених стаза, одавно је, крадом, сам себи урезао животну путању, „Као мали приметио сам да немам линију среће на длану, онда сам очевом бритвом... рец... направио себи једну по жељи“ (ПРАТ 2016: 92). Свестан да навигирати својим бићем кроз олује живота представља довољан терет за једно постојање, Корто Малтезе изриче и реченицу које је Милош Црњански постао свестан када је, као аустроугарски официр и несвршени студент, морао да поведе у смрт младиће којим је у војсци на фронту у Галицији командовао: „Власт имаш све док ниси прунуђен да је примениш“ (ПРАТ 2016: 113). У тренуцима када и на отвореном мору у Полинезији почиње Први светски рат и када се морнарице сукобљених земаља покрећу у циљу уништавања противника, црнопути Кранио говори о Корту Малтезеу, као да говори о Рајићу у време ратних сукоба: „Корто Малтезе би био у реду, нема домовину и слободан је човек који много зна... Али и он има ману... не жели да преузме одговорност“ (ПРАТ 2016: 133), о чему Корто мисли сасвим другачије „Не желим да будем јунак... Довољно ми је што сам главосеча“ (ПРАТ 2016: 74). Из реалног, суматраистички, Малтезе бежи у иреално – „Ова догодовштина превазилази моју димензију... Предлажем шетњу бродом“ – налазивши путоказе за даља прикључења већ у ритму своје реченице, која слутњом стиха наликује отворено на Црњанског: „Ох! Сретох јуче у крчми Клеопатрину мумију, те прођасках с њом. Она ми исприча за галион“ (ПРАТ 2016: 78).

Тачно одређено време у животу Корта Малтезеа креће се напрескокце, те се након ове епизоде смештене у 1914. и 1915. годину, у наредном албуму, *Младосић*, налазимо у 1904. години, у средишту руско-јапанског рата, где Кортов пријатељ, писац Џек Лондон, у разговору са јапанским официром, говори да „Није баш охрабрујуће бити војник у вашој војсци“, добивши одговор да „Бити војник под било којом заставом никад није охрабрујуће“

(ПРАТ 2021: 32). У окружењу ратног сукоба, Корто Малтезе сусреће свог сталног пратиоца, Распућина, кога је из окружења родног Сибира и петроградског Царског Села украо Хуго Прат и населио га трајно у свет својих дела, не улепшавајући ни за јоту људске некавалитете овог секташа који је глава стајао династију Романових. У ратном окружењу, управо Распућин изговара речи које звуче као аутентично ратно и поратно сведочанство изгубљених генерација: „Каква је корист од храбрости? То је нешто што се не може испланирати. Знао сам неке кукавице које је страх окуражио“ (ПРАТ 2021: 59). У Аргентини, сажимајући животна искуства, Пратов протагониста одбија и покајање пред публиком као часни гест вишега реда: „Напротив, ко сам ја да судим? Али у мени је нека урођена одбојност према цензорима, лажним моралистима... А понајвише према самозваним покајницима“ (ПРАТ 2021А: 28).

Након епизоде у снегу руско-јапанских сукоба, Прат Корто поново одводи на Карибе, а затим у Бразил. Главни јунак стрипа проговара речима које као да описују и толике многе у ратовима изгубљене интелектуалце: „Кад бих писао – рецимо да знам како се то ради – подлегао бих извртању чињеница и нарави оних које сам познавао. Боље је за мене овако, живети без приче“ (ПРАТ 2016А: 60). Живећи без приче, неиспричани постају теме и ликови оних који су о њиховим животима остављали субјективна сведочанства, док су они остајали суматраистички свесни да, у животу и смрти, речима Пратовог Тристана Бантама, „Ти ниси само један... Ти си и сви они који су живели у другим животима... а бићеш и будућност. (...) Ти си хиљаду и хиљаду пута хиљаду живота своје расе“ (ПРАТ 2016А: 71).

Док лута острвима, Корту Малтезеу један урођеник, кога види по први пута у животу, долази са (нама) јасном суматраистичком поруком: „Не познајем те, али бих могао да ти причам о једном острву у Јужном мору“ (ПРАТ 2016А: 64). Малтезе, у времену које је провео у овој авантури, на потпуно другом крају света, дели осећање Црњанских Рајића и Далматинца-суматраисте, али и самог Милоша Црњанског, који је те 1916. и 1917. године морао осећати једнаку отуђеност и отупелост животне енергије, да је и сам могао да изговори Кортове речи: „Ја нисам довољно озбиљан да дајем савете, али сам преозбиљан да би их примао“ (ПРАТ 2016А: 85), те „ја сам капетан за свој грош“ (ПРАТ 2016А: 105). Можда би, притиснут уза зид, као Далматинац у Бечу, и сам Корто признао, под претњом употребе физичке силе, да је суматриста, али у Бразилу тога доба, могао је само да суматристички устврди: „Погрешно си ме проценио, ја сам веома велики верник. Знаш да си радознао али ти нећу рећи у шта верујем!“ (ПРАТ 2016А: 112) .

У само једној реченици, срећемо се са самодетерминацијом главног јунака, који за себе каже: „Имам ја много порекла и три-четри народности, али не вашу“ (ПРАТ 2018: 46), објашњавајући касније и детаљније: „Знаш, мајка ми је била Циганка с Гибралтара, чувена врачаца, и добро се разумела у сотоне. Отац ми је из Корнвола, али је био нећак једног маторог анђама, из Тинтацела, где живљаше и чаробњак Мерлин... А ми на Малти имали смо гомилу авети темплара, сицилијанских демона и сараценских вила...“ (ПРАТ 2018: 62).

И Далматинац Милоша Црњанског, и Малтежанин Хуга Прата, нису и немају ни жељу да буду одреднице националног, него географског порекла, одређеног Медитераном, као поднебљем које на свакој својој паралели и меридијану рађа специфичан менталитет. Појава вишеструког идентитета, јасно упућује на Саидов хибридни идентитет, о којем је, пишући о ликовима Милоша Црњанског, писао Слободан Владушић, одређујући га најјасније као врсту „*identiteta kojim se ne napušta jedan identitet u korist drugog, već se jedan identitet dodaje drugom*“ (VLADUŠIĆ 2011: 180), с тим да из ове позиције посматрани Кортов вишеструки идентитет има потпуно позитивну вредност. Неоптерећен багажом националног и патриотског реликвијара, анационалан као Далматинац-суматраиста, Корто ипак успева да на сваком свом путовању своју личност оплемени и обогати за искуства цивилизација које је, у сну и на јави, походио.

5. ХЕРОЈСТВО АНТИХЕРОЈА. У албуму *Увек мало даље*, у епизоди *Пог за сивом неба*, Корто Малтезе долази у окружење истих људи са којима је и Милош Црњански делио ратну стварност: он се налази у Италији, у јеку Првог светског рата, у окружењу *Dragoner regiment No 15* под командом Светозара Боројевића, у акцији у којој бродом будућег милијардера Оназиса покушава да прошверцује, на крају епизоде, благо црногорског краља Николе назад у Улцињ, црногорском републиканском комитету. У тексту *Komentar o San Vito*, у аутобиографским коментарима своје поезије, Милош Црњански потврђује да је и сам тада био тамо: „*Austrijskom vojskom u Italiji komanduje Srbin, Svetozar Borojević (...) Prelazimo zatim reku Taljamento, kojom još plove lešine pobijenih konja (...) Stižem zatim u varošicu San Vito*“ (CRNJANSKI 1983: 164). Суматраистичке везе нису у тој епизоди спојиле Хуга Прата, Корто Малтеза и Милоша Црњанског – бар, за сада: ето потке за неко будуће домаће литерарно ткање.

У наставку својих авантура, Корто се упутио, преко Ирске, у Француску, где је, у друштву људи који се у стварности рата опијају небеским бравама Црвеног Барона, изрекао још једну Рајићевску и праву Црњанскову реченицу: „*Потпуно сам равнодушан према јунацима по занимању*“ (ПРАТ 2018: 126), свестан да у том тренутку, у непосредној ратној опасности, не постоје ни хероји, ни кукавице, ни праведни ни криви, већ да „*Постоји кривац, један једини, најгнуснији од свих – рат...*“ (ПРАТ 2018: 128). Напуштајући зараћену Европу, Корто се враћа у Африку, свестан да из Европе одлази са јасно израженом суматраистичком мишљу: „*Ја нисам јадни младић и... немам породицу*“ (ПРАТ 2018: 142). У Африци не успева да пронађе мир, али, бар на час налази одушка, јер „*Чињеница да и велики ратници имају мајке ме теши*“ (ПРАТ 2016а: 76).

Ипак, оно што Корто Малтезеа чини далеко најпрофилисанијим стрип јунаком икада, чињеница је да је он једини који јавно и јасно признаје своје тренутке очаја, и осећа, до најтананијих делова своје душе, паралишући страх, због којег поступа као стварни човек, а не као измишљени вестернизовани суперхерој из авантуристичке приче графичких новела. У ратном

сукобу у коме он не заузима ни једну страну, јер не припада никоме од зараћених уопште и ни на који начин, а немоли довољно да због туђих зађевица на коцку ставља властит живот, Корто бежи из опасности по живот, узвикујући колико га грло носи речи:

„Не морам никоме да се правдам... Чујете ли ме? Побегам сам! Уплашио сам се смрти и побегао сам и побећи ћу колико год пута будем хтео! Торњајте се дођавола! Нисам ја нека јуначина! Ја нисам херој... Ја сам као други.... И имам право да погрешим као и сви, мирно, а не да полажем сваки пут испит савести...“ (ПРАТ 2016А: 81).

Један егзистенцијални шкрипац пред којим је суматраиста поклекао, не глумећи јунака, јер непосредна опасност руши илузију икакве потребе за трагичном, а непотребном херојском жртвом појединца, чини Корта Малтезеа достојним да тврди да је искуство рата преживео и схватио на прави начин. Са ожиљцима преживљене аутентичне фронтоске стварности, са неромантизованом сликом оружаног сукоба у себи, Корто Малтезе је сазрео као лик, и постао достојан уврштавања у сваку антиратну литературу. Ипак, како немирни дух пустолова никада не спава, Хуго Прат је Малтезеа морао опет и поново да доводи испред пушчаних цеви, али сазрели Кортов лик свој ореол антиратног хероја могао је, накнадно, чак и са пушком у рукама, са лакоћом да одбрани и одржи.

6. Синови Дон Кихотови. У свету овога стрипа, чак и порука симпатично несимпатичног Распућина Корту Малтезеу звучи као чисти суматраизам: „Хтео сам да ти приуштим узбуђење, Корто, јер те много волим...“ (ПРАТ 2020: 34). У врло поетичном албуму *Прича о Венецији*, у којем Хуго Прат доводи Корту у једну од постојбина своје породице, на крају авантуре, Малтезе чита писмо у коме га његов пријатељ описује речима: „вечита ленштина, безазлени Дон Кихот, без пребијене паре, фрустрирани заводник што једнако фрустрира своје љубавнице, романтични, можда чак и сентиментални паразит (...“ (ПРАТ 2019: 102), које би биле идеалан опис и за Петра Рајића Милоша Црњанског. Такође, у првом издању своје драме *Маска*, у писму Јулију Бенешифу у Загреб, у којем даје белешку о писцу, Милош Црњански сам себе назива управо *Син Дон Кихот*ов, што је био и наслов његовог у рату заувек изгубљеног првог романа.

Закључци Пратовог морнара сасвим су самериви љубавним искуствима Црњанских ликова: „Мислим како би жене биле дивне када би могао да им паднеш у наручје, а не допаднеш им шака“ (ПРАТ 2016: 122), јер „Има већ доста да сам схватио да сте прави јачи пол ви жене... Драге моје...“ (ПРАТ 2012: 118). У *Злајној кући Самарканда*, албуму који Корто одводи на Блиски Исток, Кортов вечити случајни сапутник Распућин, о Корту даје суматристички суд, говорећи: „Наш лепо морнар од тада страхује од здравог разума и логике. Он је заљубљен у идеју да буде заљубљен. Све у свему, то је једна тугаљива прича“ (ПРАТ 2019: 136).

У албумима који следе, Корто путује у Аргентину и Швајцарску, само да би спознао „Неки чудан осећај. Као да је све осуђено да умре. Да! Да умре, али не сутра! Напротив, још јуче!“ (ПРАТ 2022: 28). Навикао да живи у окружењу смрти, Корто иде *Увек мало даље*, где, као у песми *Балада о Сјојковићима* нашег песника Љубомира Симовића, поручује својим пра-тиоцима и пријатељима: „Идем да ме убију, па се враћам...“ (ПРАТ 2018: 50). Црнохуморани суматраиста, Корто Малтезе у албуму *Хелвећани* закључује: „Ја верујем у златну машту Келта, раскошну машту тропских предела, као и у машту вудуа, али ми је тешко да поверујем у швајцарску машту!“ (ПРАТ 2022: 34). Ипак, свестан да у његовом животу владају закони које он не уме да објасни (а који су, видели смо, суматраистички), Пратов лик резимира свој положај речима: „реч *закон* је једна од највишезначајнијих речи, и то најпре зато што је стварност коју покрива веома неодређена, или, боље да кажемо... Да је њена историјска и егзистенцијална подлога веома тешка за објашњавање“ (ПРАТ 2022: 80).

7. ПРАТОВА ЈУГОСЛАВИЈА. Сличности ликова Милоша Црњанског и Хуга Прата, такође представљају један комплексан феномен, у чијем настанку посебно светло баца и вишеструки контакт аутора стрипа са територијом почивше државе чију је књижевност Милош Црњански обележио. У ауто-биографској књизи разговора *Želja da se bude beskoristan: Sećanja i razmišljanja*, на више места, Хуго Прат говори о својим путовањима у тадашњу Југославију и контактима са људима са јужнословенских поднебља, те готово суматраистичком уплитању наслеђа те нестале земље и њених наследница и у његову најближу породицу.

Говорећи о периоду непосредно након Другог светског рата, он каже: „Na brodove sam se ukrcavao i na nešto legalniji način, kao predstavnik spoljnotrgovinske firme *Italeuropa*: više puta sam boravio u Jugoslaviji, na dalmatinskoj obali“ (ПРАТ 2011: 80). У јужнословенској послератној трговинској Меки, Трсту, млади Прат у једној аутослици отелотворењу је један стереотип и наследни југословенски имаголошки бисер:

„Upoznali smo se s jednim tipom slovenskog porekla koji nam je predložio da radimo za njega: trebalo je da хватamo маџке, а он би продавао њихово крзно. Kramer i ja smo uspeli da uhvatimo jednu, ali nam se taj posao ubrzo zgadio jer smo obojica voleli маџке. Kramer se na kraju potukao s tim Slovenom“ (ПРАТ 2011: 82).

Искуства са јужним Словенима, преплетена су тршћанским искуством са највећим словенским народом, који је и на терену успео да за час смисли локалну интерпретацију руског рулета:

„Iznenada su se pojavili Rusi – oblast Trsta je tada bila okupirana od Rusa i Jugoslovena – i počeli da igraju žmurke sa pištoljem: jednom tipu bi vezali очи, а он је пуцао тамо где је мислио да некога има. Povrh svega, svi su bili mrtvi pijani. Sećam se da sam aterirao na zadnjicu jedne lepe Jugoslovenke“ (ПРАТ 2011: 82).

Након три године проведене у Аргентини, Хуго Прат вратио се у Италију крајем 1952. године, и тада је Југославија опет навелико ступила на сцену његовог живота. Боравивши у Венецији, у просторијама Британског савета, где се те зиме склањао од хладноће, упознао је Марију Гуки Вогерер, „српско-хрватског порекла“ (PRAT 2011: 171), која је тамо била запослена: „Била је Југословенка и имала је проблеме са дозволом за рад. Та девојка ми се много свидела, па сам јој предложио да се уда за мене како би добила дозволу за рад у Италији“ (PRAT 2011: 96). Поставаши удајом Италијанка, она је (п)остала део Пратове породице, у врло несвакидашњим условима⁴, који јој ипак нису сметали да, у кратком браку, постане и мајка двоје деце⁵.

У поменутом времену које је педесетих и шездесетих година дведесетог века провео у Аргентини, Прат је долазио у контакт и са разним представницима полусвета, па открива да „među мојим пријатељима било је и бивших усташа, терориста који су основали прохитлеровску хрватску државу“ (PRAT 2011: 103). У овом нејасном пријатељству стрип цртача и професионалних злочинаца, Црњансков *случај комедијант* постарао се да у Јужној Америци споји овог духовног Млечанина са усташом који је, апсурдно, носио име најславнијег средњовековног српског владара, „sa Душаном, бившим усташом, који је poput многих њему сличних био ангаžован у приватној полицији председника Перона“ (PRAT 2011: 104).

8. Пишталов КОРТО на Црњанској основи. Као што је Малтежанин у својој претпоследњој авантури ненадано завршио у кући славног писца Хермана Хесеа⁶, тако је, након што га је Прат понудио светској литерарној баштини као још један суматраистички тип јунака, свој литерарни живот наставио и пресељен из француско-италијанског стрипа у југословенско-српску новелу аутора Владимира Пиштала, насталу 1985/1986, објављену први пут 1987. године, насловљену најједноставније могуће *Korto Malteze*. Говорећи о „totalном уметничком опусу“, Слободан Владушић у својој књизи о Црњанском каже и да: „Slika sveta se dinamizuje, она postaje film. Tek u тој динамичности postaje могуће да 'totalни уметнички опуси' не буду само тумачења онага што се појављује пред очима писца или њихово осећање духа времена,

⁴ „Početkom 1953, pet dana posle venčanja, ponovo sam krenuo u Argentinu, ali bez nje: Guki je ostala u Veneciji, sa mojom porodicom. Oženio sam se iz čistog hira, da bih se narugao konvencijama. Između Guki i mene razvilo se lepo prijateljstvo, ali u њему nije bilo strasti, tako da se u повратку u Argentinu nisam osećao kao oženjen čovek“ (PRAT 2011: 96).

⁵ „Guki mi se, međutim, pridružila posle nekoliko meseci i dobili smo dvoje dece: dečaka Luku i девојчицу Marinu. Razveli smo se 1957, ali smo živeli odvojeno još od 1955“ (PRAT 2011: 97).

⁶ Чији роман *Демидан* Горана Раичевић у помињаној књизи *Коменџари Дневника о Чарнојевићу Милоша Црњанског*, упоређује управо са првим објављеним романом Милоша Црњанског, пишући да „о томе колико се у предатним годинама наслућивала нека „грдна олуја“ која ће разорити истрошену западњачку цивилизацију, видимо између осталог и ако упоредимо осећајност и идеје *Дневника* са доминантном осећајношћу и идејношћу једног немачког романа, који се појавио такође непосредно после првог светског рата 1919. године“ (РАИЧЕВИЋ 2011: 49).

već i anticipacije doba čije se konture tek otkrivaju pred njihovim očima“ (VLAĐUŠIĆ 2011: 54). Док је тонуо у свет Хуга Прата кроз његов уметнички опус, пред очима писца Владимира Пиштала јавила се епоха између два светска рата, у којој је Корта одвео на Хаити, у новели на чијој насловној страници, као поднаслов, стоје мотиви преузети из приказа овог дела: „Strip je brz kao spot!“ и „Ovo je zaista pesma“ (PIŠTALO 2009). Суматристички свестан Пратових речи да „grafički izraz započinje nužnošću da se povuče potez perom, da bi došao da imperativa govora“ (PRAT 2011: 208), дајући глас немим квадратима стрипа о Корту Малтезеу, Владимир Пиштало у маниру реченица Милоша Црњанског, поетично и лирски, износи авантуру коју морнар преживљава на начин као да нам препричава свој сан.

Описујући сценографију у коју радњу новеле смешта, Пиштало описује главни лик речима: „Korto Malteze je junak istoimenog stripa Huga Prata. Odisej bez cilja. Setni maneken epohe u kojoj elekticitet prekida doba senki. Gusar koji u mreži meridijana traga za legendom“ (PIŠTALO 2009: 5), као да парафразира Црњанскове аутобиграфске речи, у којима аутор *Лирике Ийџаке* у касније писаним коментарима ове збирке самог себе описује као „типичног сметењака свога доба“. У „tekstu koji, pozajmljujući matricu drugog medija, njegov žanrovski okvir i ceo onaj asocijativni potencijal koji uz to ide, do principa literarnosti stiže na neočekivan način“ (PANTIĆ 2009), Пишталов Корто „doseća se stare japanske poezije – stil Jugen: nostalgija za nevidljivim i nedostižnim“ (PIŠTALO 2009: 6), делећи, суматраистички, поље интересовања са Црњанским, који је ову поезију на српски језик преводио у међуратном периоду. У грозници, Пишталов Малтезе „roni kroz epohe, a sve boje mape obasjavaju njegov brod. Život mu je pun nerazgovetnih veza“ (PIŠTALO 2009: 42), и ми са њим, као и Рајић у сну са Далматинцем-суматраистом, пловимо, као и Пратов Корто у својим авантурама, поред Хонг Конга, Цејлона и француском Полинезијом. Пишталу у овом делу фали само једна реченица, са само једном речју: док величанствено описује квадрате стрипа који му у машти долазе пред очи, када угледа Корту, треба да га опише најједноставније и најезгровитије могуће, речју: Суматраиста.

9. НОВОВЕКОВНА ПОТКА ЗА ДАЉА ТКАЊА. Корта Малтезеа читаоци у Србији упознавали су, бар у ранијим генерацијама, још пре Милоша Црњанског: док су нас *Ламенї над Беоїрагом*, *Лирика Ийџаке* и *Сеобе* чекали тек у средњошколском образовању, Пратовог морнара упознали би још у детињству, из *Stripoteke* и *Полиїиќної забавника*. Пракса коју су баштиниле познојугословенске генерације, у новом веку наставила се на страницама истих издања, која су донела и нове Малтежанинове авантуре, из главе и пера његових наследника, а на трагу оригиналних Пратових замисли, које је, напоследку, опет Darkwood овековечио кроз албуме једнаке изворницима.

Грагац је, још тужне 1999, објавио и двоброј посвећен искључиво феномену Пратовог стрип стваралаштва, који је, због квалитета са француског и италијанског преведених текстова, као малокоји број било којег српског часописа, доживео и своје касније репринте. Цитирана Пратова биографија у

дивот-издању Службеног гласника, такође је доживела више издања. Пратов роман *Korto Malteze u Sibiru*, који садржи окњижен сценарио истоименог стрип албума, превео је са италијанског Вуле Журић, а објавила Дерета, 2017, обележивши тако пола века од појављивања *Balage o сланом мору*. Два издања доживео је и пратовско-венецијански бедекер *Tajna Venecija Korta Maltezea: magične i skrivene rute* из 2018. године, док је у 2021. објављен зборник разговора са великаном стрипа, насловљен *Sećam se Prata: Razgovori u Malamoku*. Уз све побројано, реиздана су или по први пут издана на српском језику и готово сва остала дела Хуга Прата, који на полицама сваке озбиљне књижаре – и тек понеке библиотеке! – чекају и маме нове читаоце.

Селидба Корто Малтезеа кроз визуалне уметности завршила се крајем двадесетог и почетком двадесет и првог века, када су у форму дугометражних цртаних филмова преобраћени најпопуларнији стрип албуми Хуга Прата. Као што ни Милош Црњански није дочекао да види барем део недовршеног подухвата екранизовања својих *Сеоба*, кога се храбро латио Александар Петровић, ни Хуго Прат није поживео довољно дуго да на великом платну види Корто. Суматраистичке сеобе из медија у медиј, ни неслућене на почецима стваралачких процеса, отварају многе визуре сагледавања основних прича и осећања која у делима преовладавају. Корто, код нас, долази из стрипа у новелу, а Исаковичи из романа на велико платно. Да ли ће *Дневник о Чарнојевићу*, који има изванредан потенцијал за то, наставити свој живот у оквиру стрип албума неког будућег српског Прата, видећемо. Са сигурношћу, можемо само да тврдимо да оба ствараоца, и Црњански и Прат, наставаљају заувек да живе кроз своја дела, па и заједно, у наслућеним и у овом раду представљеним суматраистичким везама, јер у књигама и стриповима, речима Хуга Прата, сви ми „трагамо за митолошким причама, еповима – сви ми смо сирочад Гилгамеша“ (Прат 2011: 206), па тако и Корто Малтезе, суматраиста.

ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ТАРТАЉА, Иво, *Пријоветачева естетика: Прилози познавању Андрићеве поезије*, Београд: Нолит, 1979.
- Градац: *Часопис за књижевност, уметност и културу*, Кукић, Бранко (уредник), двоброј приредио Мирослав Марић, превела с француског и италијанског Винка Матијашић, број 134–135, 1999.
- ЕКО, Умберто, *Корто Малтезе или несавршена географија*, у Прат, Хуго, *Корто Малтезе: Балада о сланом мору*, превод Никола Ђорђевић, Београд: Darkwood, 2016.
- ПРАТ, Хуго, КАНАЛЕС, Хуан Дијас, ПЕЉЕХЕРО, Рубен, *Корто Малтезе: Под ноћним сунцем*, превод Јелена Мандић, Београд: Darkwood, 2024.
- ПРАТ, Хуго, КАНАЛЕС, Хуан Дијас, ПЕЉЕХЕРО, Рубен, *Корто Малтезе: Еквадорија*, превод Марина Марковић, Београд: Darkwood, 2024.

- ПРАТ, Хуго, КЕНЕН, Мартен, ВивЕС, Бастјен, *Корѿо Малѿезе: Црни океан*, превод Горан Костровић, Београд: Darkwood, 2023.
- ПРАТ, Хуго, *Корѿо Малѿезе: Балада о сланом мору*, превод Никола Ђорђевић, Београд: Darkwood, 2016.
- ПРАТ, Хуго, *Корѿо Малѿезе: Венецијанска бајка*, превод Илија Чанак, Београд: Darkwood, 2019.
- ПРАТ, Хуго, *Корѿо Малѿезе: Еѿиоѿљани*, превод стрипа Никола Ђорђевић, превод предговора Илија Чанак, Београд: Darkwood, 2020.
- ПРАТ, Хуго, *Корѿо Малѿезе: Злајна кућа Самарканда*, превод Илија Чанак, Београд: Darkwood, 2019.
- ПРАТ, Хуго, *Корѿо Малѿезе: Келѿи*, превод стрипа Никола Ђорђевић, Београд: Darkwood, 2018.
- ПРАТ, Хуго, *Корѿо Малѿезе: Млагосѿ*, превод Илија Чанак, Београд: Darkwood, 2021.
- ПРАТ, Хуго, *Корѿо Малѿезе: Му*, превод стрипа Илија Чанак, превод предговора Горан Костровић, Београд: Darkwood, 2022.
- ПРАТ, Хуго, *Корѿо Малѿезе: Танѿо*, превод илија Чанак, Београд: Darkwood, 2021.
- ПРАТ, Хуго, *Корѿо Малѿезе: У знаку Јарца*, превод Никола Ђорђевић, Београд: Darkwood, 2016.
- ПРАТ, Хуго, *Корѿо Малѿезе: У Сибиру*, превод стрипа Никола Ђорђевић, превод предговора Илија Чанак, Београд: Darkwood, 2020.
- ПРАТ, Хуго, *Корѿо Малѿезе: Увек мало даље*, превод стрипа Никола Ђорђевић, превод предговора Илија Чанак, Београд: Darkwood, 2018.
- ПРАТ, Хуго, *Корѿо Малѿезе: Хелвећани*, превод стрипа Илија Чанак, превод предговора Горан Костровић, Београд: Darkwood, 2022.
- РАИЧЕВИЋ, Горана, *Аѿон и мелнахолија: живоѿи и дело Милошца Црњанскоѿ*, Нови Сад: Академска књига, 2021.
- РАИЧЕВИЋ, Горана, *Коменѿари Дневник о Чарнојевићу Милошца Црњанскоѿ*, Нови Сад: Академска књига, 2010.
- СТОЈАНОВИЋ ПАНТОВИЋ, Бојана, *Наслеђе сумаѿраизма: ѿоеѿичке фиѿуре у срѿском ѿесниѿиѿву деведесетих*, Београд: Рад, 1998.
- ТЕШИЋ, Гојко, *Србија и коменѿари, Дневник о Чарнојевићу и „Сан“ Милошца Црњанског, у Србија и коменѿари: 1900[ѿѿ.1990]-1991*, главни уредник Живорад Стојковић, Београд: Задужбина Милоша Црњанског, 1991.
- CRNJANSKI, Miloš, *Dnevnik o Čarnojeviću i druga proza*, Beograd: Nolit, 1983.
- CRNJANSKI, Miloš, *Pesme*, Beograd: Nolit, 1983.
- FUGA, Gvido, VIJANELO, Lele, *Tajna Venecija Korta Maltezea: magične i skrivene rute*, prevela Sanda Milenković, Beograd: Ukronija, 2018.
- PANTIĆ, Mihajlo, *Odlomak iz recenzije*, u PIŠTALO, Vladimir, *Korto Malteze*, navedeno izdanje. PIŠTALO, Vladimir, *Korto Malteze*, Zrenjanin: Agora, 2009.
- PRAТ, Hugo, *Korto Malteze u Sibiru*, prevod s italijanskog Vule Žurić, Beograd: Dereta, 2017.

PRAT, Hugo, *Želja da se bude beskoristan: sećanja i razmišljanja*, razgovore vodio Domink Ptifo u saradnji sa Brunom Lagranžom, preveo sa francuskog Miodrag Marković, Beograd: Službeni glasnik, 2011.

Sećam se Prata: Razgovori u Malamoku, prevod Goran Kostrović, ŽANS, Mišel (pr.), Debrc: Сталкер, 2021.

VLADUŠIĆ, *Slobodan, Crnjanski, Megalopolis*, Beograd: Službeni glasnik, 2011.

Srđan V. Orsić

SUMATRANIST CORTO MALTESE

Summary

The absolute acceptance and understanding of the phenomenon of Corto Maltese, the most famous and memorable character of the European school of graphic novels in the twentieth century, is illuminated, in this work, in the context of Serbian culture, from the angle of the unconscious synesthetic connection of the celebrated work of the ninth art with a domestic literary classic. The protagonist of the work of the celebrated screenwriter and cartoonist Hugo Pratt is measured, through reading in a Sumatranism key, through the poetry and early prose of Miloš Crnjanski, and the unsuspected links between the *gentleman of fortune* and the characters of *The Diary of Čarnojević* reveal a characterization on the same basis, which fulfills all the postulates of young Crnjanski's creative poetics.

Доц. др Срђан В. Орсић
 Универзитет у Новом Саду
 Филозофски факултет
 Одсек за српску књижевност
 srdjan.orsic@ff.uns.ac.rs